

SPOPRIJEM ZA DRUŽINO

Tisti, ki si zastavljamo vprašanje, kaj je družina, se največkrat znajdemo v precejšnji zagati. Enostavnega in, zdi se, tudi enega odgovora na zastavljeno vprašanje namreč ni. Edino, kar lahko s precejšnjo gotovostjo trdimo, je da je družina v sodobnem pomenu besede produkt moderne dobe (če moderno razumemo v Webrovem pomenu). V času pred moderno so obstajale oblike skupnosti, ki jih sicer lahko primerjamo z družino, ne moremo pa jih z družino enačiti. Zato ne moremo govoriti, da obstajajo različni tipi družine od klana do moderne nuklearne družine. Lahko pa rečemo, da je družina ena od mnogih socialnih entitet oz. eden od načinov kolektivnega bivanja.

* * *

Raziskovanje družine, družinskega življenja, gospodinjstva je oteženo tudi zato, ker gre za področje, ki ga je težje raziskovati - to je področje zasebnega, ki pa je izjemno zanimivo za državo in še koga. Nobeni državi oz. njenim hegemonom do sedaj namreč ni bilo vseeno, koliko prebivalcev ima, kako številčne so družine, v kakšnem okolju se rojevajo otroci in kako so vzgojeni, kako živijo njeni prebivalci. Vsaka je poskušala vsiliti svojim državljanom tisti model socialnosti, ki ji je bil tisti trenutek najbolj potreben. Naša stara socialistična država (ki je govorila o podružbljanju funkcij družine), in ga tudi izvajala pred tem seveda ni bila imuna, in obdobje, ki nastopa, bo gotovo prineslo novo hegemonizacijo!

* * *

Kakorkoli že, družina je očitno pomembna družbena skupina (institucija). Pomembna ni le zaradi svojih funkcij, ki jih opravlja tako za svoje člane kot za družbo kot celoto, ampak tudi kot entiteta političnega strukturiranja. Kljub temu, da je ta pomemben ideološki aparat države, če nastopa javno, skorajda gotovo politična kategorija, pa se je sociologija s to platjo družine manj ukvarjala. Razlog je preprost. Problematika družine je bila potisnjena v ozadje saj ukvarjanje z njo ni bilo početje vredno dobrega sociologa/sociologinje. Bolj prestižno se je bilo ukvarjati s problemi delavskega razreda, revolucije, naroda ali religije kot pa z družino. V sociološki literaturi pri nas

lahko zasledimo več empiričnih raziskovanj družine, manj je del, ki bi tematizirala odnos med državo in družino, in še manj del, ki bi se ukvarjala z vprašanjem reproduciranja konkretnih družbenih razmerij skozi določen tip družine.

V nekaterih zahodno evropskih državah so bile feministične študije tiste, ki so se že v 70. in 80. letih usmerile v kritiko do tedaj prevladujočega funkcionalističnega pojmovanja družine (npr. Beechy, R.P. Petchesky, R. Coward). Pri nas feminizem zaradi različnih okoliščin žal ni imel ugodnih tal za razvoj, zato se nam šele v zadnjem času postavlja kot eno zelo relevantnih vprašanj vprašanje, kaj je ali komu "služi" družina, še bolj pa določen tip družine - monogamna nuklearna družina.

Medtem ko je družina kot ena pomembnih družbenih institucij tematizirana po eni strani kot univerzalna družbena organizacija (G.P.Murdock) ali funkcionalna družbena institucija (T.Parsons), pa jo po drugi strani označujejo tudi kot disfunkcionalno skupnost (R.D.Laing), vir nezadovoljstva (E.Leach) ali poneumljajočo institucijo (D.Cooper); v svetu pa niso redka niti pisanja o koncu družine. Pri nas se v naspotju s tem različnim tematiziranjem vsaj v zadnjem času poskuša govoriti o družini zgolj kot o neki najbolj humani, najbolj ustrezni in tudi za vsakega posameznika najboljši socialni entiteti. Pri tem se moderna nuklearna družina, zasnovana na javnem moškem in zasebni ženski, pojmuje kot univerzalno in normativno zaželena oblika družine. In ravno takšno pojmovanje družine lahko, če z drugimi besedami pritrdimo W. Beechy označimo kot fetišiziranje družine.(1)

* * *

Na tem mestu si bomo najprej zastavili naslednje vprašanje: zakaj se je družina pri nas prav zdaj znašla v središču politične pozornosti? Ne da bi se spuščali v kakšne obširnejše analize strukturiranja polja politike, lahko ugotovimo, da se nahajmo v obdobju, ki ga lahko označimo kot obdobje boja za konkretno strukturiranje in zasedenje izpraznjenega mesta oblasti. "Stari dobri socialistični sistem" je "sestopljen", nov, prihajajoči pa je predmet spoprijema različnih pretendentov na hegemonijo. Vsaka nova politika ob drugih mehanizmih potrebuje družino, da bi preko nje lažje vladala. (2) V še-ne-državi Sloveniji tako beležimo spoprijem političnih strank ter drugih nepolitičnih organizacij, društev in skupin za družino - vsi se namreč zavedamo, da je družina pomemben element strukture družbe in da pomembno določa načine življenja.

* * *

Althusser v svoji znani študiji (3) opozarja na razliko med ideološkimi aparati države in njenimi represivnimi aparati ter poudari, da ideološki aparati države v največji meri delujejo z ideologijo in šele drugotno z represijo, pa čeprav je ta mila in zabrisana. Althusser opozarja, da je sleherna ideologija mogoča le prek subjekta in za subjekte. V našem konkretnem primeru gre za kolektivni subjekt - družino (kot homogeno, neproblematično, monolitno celoto), ki ji je zaradi negotovih ekonomskih in širše socialnih razmer potrebno pomagati. Interpelacija poteka pod krinko pomoči otrokom in družini (kdo bi si tej pomoči sploh upal nasprotovati!?) in vsiljuje točno določen model družine, in sicer takšen, kakršen naj bi v tem trenutku ustrezal prevladujoči ideologiji; zdi se, da je to model monogamne - nuklearne družine z dvema do tremi otroki; (4) to je model družine, ki - kot smo omenili že zgoraj - temelji na plačanem javnem delu moških in na neplačanem, skritem, gospodinjskem delu žensk.

* * *

Prvi odmevnejši dokument o problematiki družine, ki je pod "firmo" populacijske politike posegel v polje družine in so ga dokaj značilno sestavile združene moči starih in bodočih oblasti, tako bojda povsem slučajno, a zopet značilno, ko govori o populacijski politiki, omenja mater, otroka in družino, pozabi pa na očeta! Od obeh elementov, ki lahko spleteta družino, ostane samo mati. Samo pritrdimo lahko ugotovitvi C. Saraceno (5), da se je materinstvu pripisala simbolna in kulturna vrednost prav takrat, ko je reproduktivna aktivnost žensk začela padati. To se je vsaj v našem konkretnem primeru znova pokazalo. V povojnem socialističnem obdobju je bil večji poudarek dan ženski-delavki, njenemu enakopravnemu vključevanju v sfero dela, pri čemer se je to pojmovalo kot bistveni del in prva stopnja njene vsesplošne emancipacije (takrat rodnost ni bila problem). Poudarjanje pomena materinstva se torej pojavi takrat, ko ženske rojevajo manj - tu lahko prepoznamo priseganje na moč ideologije, na moč simbolnega; vzpostavili naj bi nekaj, česar še ni. Ideologija materinstva naj bi torej vzpostavila resnično, materialno materinstvo. Sedaj ko pri nas (tako kot v vseh razvitih evropskih in tudi drugih državah) beležimo upadanje stopnje rodnosti, je poudarek z ženske-delavke-junakinje socialistične graditve prenešen na ženo in mater. (Na tem mestu bi bila zanimiva tudi analiza terminoloških dvojic ženska-delavka in žena-mati, toda presegalo bi okvire naše teme, če bi se spustili vanjo.)

* * *

Pomen ženske in otrok v času, ko matere niso več samo matere, ampak tudi ali pa postajajo predvsem ženske, ki rojevajo po svoji in morda še partnerjevi presoji, nastopi še v neki drugi povsem določeni ideološki navezavi. Materinstvo nastopa v povezavi z narodom. Ko rojevanje zaradi otrok, "zaradi družinske sreče", ki naj bi se izrazila v vsakem novem joku dojenčka, ki "zagleda luč sveta", upadla, je potreben dodaten ideološki stimulans - roditi za narod. Tu lahko rečemo samo: hvala bogu, da se ženskam ne zdi rojevati za narod, ampak, kot nam govori raziskava Ženske in politika, (6) rojevajo zase. Seveda ideologi tudi to predpostavijo in zato predlagajo tudi ekonomsko ovrednotenje tega početja v obliki materinskega dodatka (tako Podlage prebivalstvene politike). Ljudem določenega kova ekonomija nasploh ni tuja; tako so materinstvo pravilno navezali na poudarjanje, da je družini, predvsem pa otrokom potrebna skrbna, nepreobremenjena mati in žena. Zdaj ko nam je že jasno, da se nahajamo v gospodarskem kolapsu in da bodo potrebni skrbni premisleki, kako se rešiti iz njega, je rešitev na dlani - ženske, ostanite doma, s tem boste rešile dva problema hkrati - gospodarskega in intimnega. Marsikatera ženska se je (kot je pokazala raziskava Ženske in politika) že znašla v hudih stiskah, ko si je očitala, da zaradi njene delovne ali politične angažiranosti trpi družina.

* * *

Če si dovolimo še nadaljnji sprehod med predlogi za drugačen položaj družine v naši "deželi", je očitno, da je družina slavljen in ji je predpisano neko posebno mesto. Ne le to, postala je kar naravna entiteta. Ne da bi se spuščali v globljo analizo izhodišč in nalog Zveze družin, ki jo je ustanovila neka druga imenitna zveza - Zveza prijateljev mladine, naj opozorimo na izhodišče, ki pravi, da je "družina naravni okvir za razvoj in blaginjo vseh njenih članov ter primarno okolje za prenos, izmenjavo in sožitje med rodovi". (7) Za družino bi večina sociologov s precejšnjo gotovostjo trdila, da je ena od socialnih entitet. Po Tonniesovi konceptualizaciji je sicer bližje Gemeinschaft kot Gesellschaft, a to še ni razlog za to, da bi jo proglašali za naravno skupnost. Proglašanje nečesa za naravno pogosto pomeni imeti nekaj za pravo in za nekaj, o čemer ne smemo dvomiti in je potrebno le razvijati in podpirati. Postavitev družine na pedestal naravnosti dela iz družine za nekaj več, mogoča kritika družine pa je postavljena v položaj nastopanja proti sami naravi! Zanimivo je, da družina ni naravna entiteta le za omenjeno Zvezo, ampak tudi za predlagatelje nove ustave Republike Slovenije!

Ob tistem tkanju novega koncepta, ki skozi različne delnosti (res je sicer, da nikjer ne najdemo niti vseh omenjenih elementov ideologije, kaj šele drugih - ne kaže pa pozabiti, da tudi tisto, kar najdemo, hitro zanikajo) vzpostavlja lik svetniško ožarjene družine, smo v zadnjem času priča naraščajočemu nasilju v družinskem okviru; (o tem bo danes sicer še tekla beseda, a na tem mestu bi želela opozoriti na nekaj aktualnih obratov. Da je nasilja v družinskem okviru veliko, najbrž ni potrebno prav posebej utemeljevati. Že iz policijskih dosjejev je mogoče sklepati, (8) da se večina nasilja v Sloveniji dogaja za zaprtimi družinskimi vrati - ne v javnosti. V kvalificiranih pisanjih o družini tako zasledimo nek čuden paradoks. Čim več je nasilja v družini, tem bolj družina nastopa kot homogena in vsekakor neproblematična skupnost. Lepo število dejstev, nekaterih smo se dotaknili zgoraj, nam govori o tem, da se družina pri nas ni znašla v središču pozornosti zato, da bi pomagali njej oz., kar bi bilo še bolj pošteno, njenim članom, pa tudi ne zato, ker bi bila v sebi nerazlična in neproblematična skupnost, ampak zato, ker je v vsesplošnem spoprijemu za zaposedanje izpraznjenih mest ideoloških hegemonov dojeta kot pomembno mesto udejanjenja oblasti. Sam pričujoči tekst in kolokvij dojemam kot poskus odgovora na izziv, poskus, ki skuša opozoriti na legitimnost tudi drugačnih gledanj na družino. Ta poskus seveda participira na poskusih strukturirati polje družine, če ne drugače vsaj, tako, da vnaša disonance v prevladujočo ideologijo o družini.

Opombe:

- 1 V. Beechy namreč v svojem tekstu (Familial Ideology v knjigi, ki sta jo uredila J. Donald in V. Beechy, *Subjectivity and Social Relations*, Open University Press, Milton Keynes, 1985) uporablja pojem ideologiziranje družine.
- 2 O tem obširneje J. Donzelot, Hutchinson, *The Policing of Families*, London 1979.
- 3 Gre za študijo z naslovom *Ideologija in ideološki aparati države* v knjigi *Ideologija in estetski učinek*, Cankarjeva založba Slovenije, Ljubljana 1980, str. 35-99
- 4 O tem je večkrat pisal J. Malačič, kot vodilni slovenski demograf, gl. npr.: *TiP* št. 3-4, Ljubljana 1989
- 5 gl. C. Saraceno *Porodično vreme i ženski diskontinuitet* v *Marksizam u svetu* 8-9/1981, str. 132
- 6 Raziskavo *Ženske in politika* je opravila Varianta v decembru 1989 na reprezentativnem vzorcu državljanek Slovenije.
- 7 Gl. ustanovne listine Zveze družin, ustanovljene pri ZPM ali ZPM Informa-

Stožič pred izumiranjem slovenskega naroda, ki ga veljajo in izko-
ričajo Podlase, se svedoča umirajo v ideologijo nacionalne ogorčenosti,
ki ni le ideologija vladajočih, ampak vse hitreje pretrga v vladajočo
ideologijo. Tu ženska naroda najbolje služi v smeri zasedanja in v
imeni te ideologije socialne politike ne bi bilo težko podrediti celotni
predvlastitveni. Npr. x družinsko politiko, ki bi stimulirala večje število
rojstev in hkrati motivirala ženske, da bi ostajale doma, preveče nase